

Baykara Meclisi'nden Yansımalar
-Boşanma ve Yeniden Evlenme, İnşâlar, Latifeler, Zekâ ve
Hesap Tahmin Etme Oyunları-12

Ahmet KARTAL

Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eskişehir Türkiye

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8563-1589> ROR ID: <https://ror.org/01dzjez04>

ahmetkartal38@gmail.com

Atıf Bilgisi: Kartal, Ahmet. "Baykara Meclisi'nden Yansımalar -Boşanma ve Yeniden Evlenme, İnşâlar, Latifeler, Zekâ ve Hesap Tahmin Etme Oyunları-12". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 32 (Temmuz 2024), 524-559. <https://doi.org/10.15247/devdersisi.1493526>.

Geliş Tarihi	31.05.2024
Kabul Tarihi	18.06.2024
Yayım Tarihi	01.07.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Kõrleme
Araştırma Makalesi	
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	divanedebyatidergisi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

ÖZET

Zeynüddîn Mahmûd-ı Vâsıfî tarafından Farsça olarak kaleme alınan ve iki ciltten oluşan *Bedâyi'ü'l-vekâyi'*, özellikle Türk kültür ve sosyal hayatına dair ihtiva ettiği geniş ve önemli bilgiler vesilesiyle dikkat çekmektedir. Bu çalışmada, *Bedâyi'ü'l-vekâyi'*in ikinci cildinde yer alan ve Türkistân coğrafyasındaki Türk kültür hayatına ışık tutup bunu günümüze aktaran üç bölümün tercümesine yer verilecektir. Bunlardan ilk bölüm, kocası tarafından boşanan Âhengerânlı bir kadının yeniden evlenmesinden ve dönemin maharet sahibi tabiplerinden Mevlânâ Abdullah-ı Tabîb ile meşhur terzilerinden Üstâd Alî-i Hayyât için yazılan üç inşâdan/sanatlı mektuptan oluşmaktadır. İkinci bölüm, bizzat sultanın isteği üzerine "hikâyet" başlığı altında yazılan 19 latifeden meydana gelmektedir. Üçüncü bölüm ise yine sultanın buyruğu üzerine yedisi Farsça, beşi Arapça olan toplam on iki zekâ ve hesap tahmini oyununu içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Boşanma ve yeniden evlenme, ferman, latife, zekâ ve hesap oyunları.

Reflections From Baykara Assembly
-Divorce and Remarriage, Constructions, Jokes, Intelligence
and Calculation Guessing Games-12

Ahmet KARTAL

Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi i University Faculty of Arts and Sciences
Department of Turkish Language and Literature, Eskişehir Türkiye

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8563-1589> ROR ID: <https://ror.org/01dzjez04>

ahmetkartal38@gmail.com

Citation: Kartal, Ahmet. "Reflections From Baykara Assembly -Divorce and Remarriage, Constructions, Jokes, Intelligence and Calculation Guessing Games-12". *The Journal of Ottoman Literature Studies* 32 (Temmuz 2024), 524-559. <https://doi.org/10.15247/devdergisi.1493526>.

Date of Submission 31.05.2024

Date of Acceptance 18.06.2024

Date of Publication 01.07.2024

Peer-Review Double anonymized - Two External

Research Article

Ethical Statement It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Plagiarism Checks Yes - Turnitin

Complaints divanedebiyatidergisi@gmail.com

Conflicts of Interest The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Copyright & License Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

ABSTRACT

Bedâyi'u'l-vekâyi', written in Persian by Zeynüddîn Mahmûd-ı Vâsîf and consisting of two volumes, attracts attention especially with the extensive and important information it contains about Turkish culture and social life. In this study, the translation of three chapters in the second volume of Bedayi'u'l-vekâyi, which shed light on the Turkish cultural life in the Turkestan geography and conveys it to the present day, will be included. The first part of these consists of the remarriage of a woman from Âhengerân who was divorced by her husband, and three artistic letters written for Mevlânâ Abdullah-ı Tabib, one of the skillful physicians of the period, and Ustad Alî-i Hayyât, one of the famous tailors. The second part consists of 19 jokes written under the title of "stories" upon the request of the sultan himself. The third part includes a total of twelve intelligence and calculation guessing games, seven in Persian and five in Arabic, upon the order of the sultan.

Keywords: *Divorce and remarriage, edict, jokes, clever and calculating games.*

Giriş

Dünya üzerinde büyük ve gelişmiş kültür ve medeniyet kuran milletlerden birisi, hiç şüphesiz Türklerdir. Mâverâünnehir ve Türkistân bölgesi, özellikle Türk kültür ve medeniyetinin teşekkül ederek gelişip tekâmüle erdiği önemli coğrafî mekânlar olarak dikkat çekmektedir. Bu bölgeler, hassaten hem ilim, sanat ve edebiyata ilgi duyup önem veren hem de âlim, sanatkâr ve şairi destekleyip himaye ederek onların çalışmalarını gerçekleştirmeleri için uygun ortamlar hazırlayan Türk asıllı sultanlar ile devlet adamları tarafından çeşitli sanat eserleri ve mimarî yapılarla donatılarak bayındır hâle getirilmiştir. Türk-İslâm medeniyetinin inşa edildiği bu coğrafyada, Herât, Merv, Beykent, Buhârâ, Semerkand, Taşkend, Faryâb, Kâşgar ve Hârezm gibi büyük şehirler, daha erken devirlerden itibaren bir kültür merkezi hâline gelmiş ve buralarda ilim ve irfan yönünden büyük gelişmeler görülmeye başlanmıştır (bak. Kartal 2017: 13; 2014: 249-50). İşte **Zeynüddîn Mahmûd-ı Vâsîfi**¹ tarafından **Muzafferüddîn Sultan Muhammed Han** adına Tacik Farsçası ile kaleme alınan *Bedâyi'u'l-vekâyi'*, bu coğrafyada var olan Türk kültür ve sosyal hayatına, örf ve âdetine ait bazı dikkat çekici bilgileri ihtiva etmesi yönüyle önemlidir. Hatıra türünde olan eserde hem Vâsîfi hem dönemin ileri gelen şairleri hem de önceki dönemlerde yetişen şairlere ait şiirler de bulunmaktadır. Eserde bazen bu şiirlerin yazılma sebepleri ve ihtiva ettiği anlamlar da dile getirilmektedir. Oluşturulan ilmi, edebî ve eğlence meclislerine yer verildiği de görülmektedir. Özellikle olay ve hikâyelerin anlatıldığı kısımlarda sade bir dil ve üslup tercih edilirken âlim, sanatkâr ve hüner sahibi kişilerin tavsifi ile çeşitli doğa ve mekân tasvirlerinde süslü ve sanatlı bir dil ve üslup kullanıldığı görülmektedir. Vâsîfi bu eserinde bizzat kendi gördüklerini, dost ve tanıdıklarını, Herât'ta yaşadığı ve Mâverâünnehir'e gitmek zorunda kaldığı süreçlerde şahit olduğu siyasî, kültürel, ilmî ve edebî hayatı anlatmıştır. Bunun yanında, bu bölgelerde yaşayan seçkin kimselerin şahit olup naklettiği çeşitli olay ve hikâyeler de onlardan naklen eserde yer almaktadır (geniş bilgi için bak. Eraslan 2019: 768-769). Bu çalışmada, bahsedilen

---

¹ Zeynüddîn Mahmûd-ı Vâsîfi hakkında geniş bilgi için bak. Eraslan 2019: 759-763.

eserde yer alan üç bölümün serbest Türkçe tercümesine yer verilmiştir.

I

Bu çalışmaya konu olan birinci bölüm, “ در ذکر نشان آوردن زن آهنگرانی از نزد حضرت اعلیٰ خاقانی سیونج خواجه خان به نام سلطان الاعظم الاكرم كیلدی آهنگرانی از نزد حضرت اعلیٰ خاقانی سیونج خواجه خان به نام سلطان الاعظم الاكرم كیلدی / *Âhengerânlı bir kadının Yüce Hakan Süyünç Hâce Han'dan Ulu ve Soylu Sultan Kildi Muhammed (Allah mülkünü daim ve ebedi eylesin)'in namına nişan/ferman alıp gelmesinin/getirmesinin zikri hakkında*” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Vâsîfî, önce 930/1523-1524 yılında **Muzafferüddîn Sultân Muhammed'in Piskent** yakınlarında bulunan **Leklekân** yaylasında otağını kurduğu bir gün saltanat tahtında otururken aralarında **Hazret-i Süyünç Hâce'nin** yönetiminde bulunan vilayetin şeyhüslislâmı olan **Hâce Abdurrezzâk, Tayyib-i Kend-i Bâdâmî, Mevlânâ Sa'îd-i Türkistânî, Mevlânâ Abdülmü'min** ve **Mevlânâ Ahmed-i Semerkandî'nin** de bulunduğu devlet erkânı ve ileri gelenlerin huzuruna teşrif ettikleri ve bunların her birinin daha önce kendileri için tahsis edilen ve belirlenen mahallerde yerlerini aldıkları belirtilmiştir. Akabinde **Süyünç Hâce Han'ın** kocası tarafından talakiselase ile boşanmış bir kadının kendi isteği üzerine yeniden kocasıyla barıştırılarak evlenmesinin sağlanması isteğinin belirtildiği fermanının **Sultan Kildi Muhammed'e** bizzat kadın tarafından getirilmesi ve sultanın da bu evliliği gerçekleştirmek için yaptığı faaliyetlere yer verilmektedir.

Daha sonra sultanın haremindedir bulunan kişilerden birinin tedavisi için **Semerkand'dan Şâhruhiyye'ye** getirilen **Mevlânâ Mîr Kelân-ı Tabîb'in** tavsiyesi üzerine **Mevlânâ Abdullah-ı Tabîb'in** davet edilmesi için Vâsîfî tarafından yazılan iki inşâyaya yer verilmiştir. Bölümün sonunda ise dönemin meşhur terzilerinden **Üstâd Hüseyin-i Hayyât** için yazılan bir inşâ bulunmaktadır (bak. Vâsîfî 1350: 3-10).

Âhengeranlı Bir Kadının Kocası Tarafından Talakıselase ile Boşanması ve Yeniden Evlenmesi

930/1523-1524 yılında **saltanat-meâb**/saltanat sahibi, **ma'delet-intisâb**/adaletli, **zıllullahi (te'âlâ) fi'l-arzeyn**/Yüce Allah'ın iki cihandaki gölgesi, **müte'âlî fi'l-âlemeyn**/iki cihanda (dünya ve ahirette) aziz şanı yüceltilmiş, **kehfü'l-enâm**/mahlûkâtın sığınağı, **mugîsü'l-müslimîn**/Müslümanların yardımcısı, **mazhar-ı esrâr-i zıllullahi fi'l-arzeyn**/Allah'ın iki cihandaki gölgesinin sırlarının mazharı, **وَتَجْعَلُهُمُ الْوَارِثِينَ** ayetinin² nurlarının doğuş yeri, **el-muhtas bi-'inâyeti'l-meliki'l-ahad**/tek ve eşsiz melikin inayetiyle seçilmiş **Muzafferüddîn Sultân Muhammed** (öl.939/1532)³ ki Allah onun devletinin bekası ve devamı için adaleti yeryüzünde yaymış ve hâkim kılmıştır, **Piskent**⁴ yakınlarında bulunan **Leklekân**⁵ yaylasında kurmuş olduğu hayme/çadır ve hargâhının/otağının alemi ile serâperde/büyük çadır ve bargâhının/sultan çadırının kubbesi, gökyüzündeki ayyûk⁶ yıldızı/gökyüzünün en yüksek noktası ile ay ve güneşin zirvesine ulaşıyordu. Bir gün o yüce sultan, saltanat tahtına oturmuştu. Devlet erkânı ve ileri gelen kişilerin her biri, daha önce kendileri için tahsis edilen ve belirlenen mahallerde yerlerini aldılar. **Hazret-i Süyünç Hâce**'nin yönetiminde bulunan vilayetin şeyhüslislâmı olan **Hâce Abdurrezzâk, Tayyib-i Kend-i Bâdâmî, Mevlânâ Sa'îd-i Türkistânî, Mevlânâ Abdülmü'min** ve **Mevlânâ Ahmed-i Semerkandî**, sultanın yüce huzuruna teşrif etmişlerdi. Ayrıca âlimler ile fazilet sahibi kişilerin ekseriyeti de onun felek gibi yüce olan eşiğinde/otağında, hazır olarak bulunmaktaydılar. Ansızın elinde bir nişan/ferman olan/tutan bir kadın, sultanın yüce eşiğine/otağına geldi. Sultanın

² Kasas suresi âyet 5'ten nakıs iktibas. Meali: "...Onları varis kılmak."

³ Şeybânî hükümdarlarından Süyünç Hâce Han'ın oğlu olup Keldi/Kildi Muhammed Han adıyla da anılmaktadır. Zeynüddîn-i Vâsîfî onun himayesine girmiş ve isteği üzerine de *Bedâiyü'l-vekâyi'* isimli eserini kaleme almıştır.

⁴ Metinde "**Pisket** (پسکت)" şeklinde imla edilmiş olan Piskent, o dönemlerde Şaş'ın/Taşkent'in yakınlarında bulunan bir köydür.

⁵ Taşkend'in güneyinde yer alan bir mevki (Bâbur 2006: 804).

⁶ Gök kubbesinin kuzey yarım küresinde bulunan Aurigae takımyıldızının en parlak olan Keçi yıldızı (bak. <http://www.otukensozluk.com/>).

hâcib ve nâibleri, o nişanı sultana arz etmek için ondan istediler. Ancak o kadın, elindeki nişanı sultana arz etmek için isteyen hâcib ve nâiblere: “Ben elimdeki bu nişanı, sizin yardımınız ve aracılığınız olmadan bizzat kendim sultana vereceğim, başımı da onun eşiğinin toprağına koyacağım.” dedi. Kadının bu sözleri üzerine sultan, o kadına: “Ey kadın! Öne çıkıp benim yakınım/yanıma gel ve elindeki nişanı bana ver.” dedi. Sultanın vermiş olduğu bu emir üzerine kadın, sultanın yanına geldi ve elindeki nişanı ona verdi. Kadının elinden nişanı alan sultan, onu okuyunca gülümsedi ve huzurunda bulunan devlet erkânı ile ileri gelenlere yönelip onlara: “Bu kadın, elimdeki bu nişanı, **Hazret-i Han** (yani **Süyünç Hâce Han**)’dan bu fakir (yani **Sultan Kildi Muhammed**) adına getirmiştir. Bu nişanın ihtiva ettiği anlam şöyledir: Bu kadının kocası onu talakıselase⁷ ile boşamış. Bunun üzerine bu kadın, bir aydır âlemin sığınağı olan sultanın sarayına giderek sultandan eşini kendisiyle barıştırmasını istemiş. Ancak onun eşi, kendisini paramparça etseler bile karısıyla barışmayacağını, hatta barışmayı asla kabul etmeyeceğini kesin bir dille belirtmiş. Her ne kadar **Hazret-i Han** bu kadına çeşitli nasihatlerde bulunup ona seni şu anki kocandan daha zengin ve yakışıklı başka biriyle evlendirelim dese de bu kadın, dünyadaki sultanların tamamı kendisine talip olup kendisini istese, kendisinin yine de kendi kocasını isteyeceğini ve ondan asla vazgeçmeyeceğini ifade etmiş. Kısaca izah etmek gerekirse: **Hazret-i Hakan**, bu kadın ve erkeğin **Âhengerân**⁸ vilayetinden olduklarını, bu vilayetin ise benim idare ve sorumluluğumda bulunduğunu, bundan dolayı da bu sıkıntının kendi zihin ve yükümlülüğünden çıkması için bizim çözmemiz gerektiği hükmünü vermiştir.” dedi. Hasılıkelam **Hazret-i Sultan** o kadının kocasını çağırarak huzuruna getirtti. Sultan, huzuruna geldiğinde hem kendisini çok iyi şekilde karşıladığı hem de kendisine yakınlık gösterdiği kadının kocasına **tarhan**⁹ nişanı verdi.

⁷ *Mecelle*'de verilen bilgiye göre, bir kocanın ya ayrı ayrı ya da üst üste üç kez sözle eşini boşadığını bildirmesiyle gerçekleşen boşanma.

⁸ Horâsân'da bir ova ve vadi (Bâbur 2006: 747).

⁹ Devlete veya hükümdar sülalesine karşı herhangi bir yararlık göstermiş olmalarına karşılık, kendilerine maddi ve manevi bazı imtiyazlar sunulan kişilere ait bir unvan olup Bâbur, *Hâtırat*'ında bunlardan “bey” ve “tüccar” olmak üzere

Verilen bu tarhanlık nişanının yanında ona her yıl beş bin dirhem/gümüş para verilmesini de emretti. O kadının kocası, kendisine verilen tarhanlık unvanı ve her yıl verilecek beş bin dirhem vesilesiyle eşiyle tekrar bir araya gelip evlenmeye razı oldu. Adamın eşiyle tekrar bir araya gelmeye razı olması üzerine Sultan, orada bulunan hizmetkârlarına: “Hemen gidin ve bu kadının kendi kocasıyla bir araya gelmesi için gereğini yapın.” dedi. Sultanın bu emri üzerine hizmetçiler onu alıp hemen **Hazret-i Sultan**’ın veziri **Şeyhü'l-‘âlem Şeyh**¹⁰’in çadırına götürdüler. **Hazret-i Hâce Abdurrezzâk**, sultanın emri üzerine kendi çadırına getirilen o kadına: “Bu oturan topluluktan evlenmek için hangisini kabul edip istersin?” dedi. Akabinde şaka yollu ve zarif bir şekilde başını ve boynunu sallayan/yukarı doğru kaldıran **Hâce**, bu tavrıyla kendini o kadına arz etti/sundu. Ancak **Hâce**’nin sergilediği bu tavır karşısında kadın, bakışını **Hâce**’den başka tarafa doğru çevirdi. Kadının bakışını kendisinden başka tarafa çevirmesi üzerine **Hâce**, orada bulunanlara: “Ey dostlarım! Sizin de gördüğünüz gibi bu kadıncağız, yaşlılıktan dolayı beni kabul etmedi.” dedi. Kadın her kime ihtiyatlı bir şekilde baksa onun ihtiyatlı baktığı kişi, utancından tıpkı buz gibi eriyip su oluyordu/sırlıslıkam tere gark oluyordu. Ayakkabılıkta/eşiikte yakışıklı ve güzel bir genç oturuyordu. Kadın, o yakışıklı genci görünce oradakilere: “Benim için uygun olan bu gençtir.” dedi. Kadının bu sözünü duyan o genç, ağlayarak ayağa kalktı, koşarak çadırdan dışarı çıktı ve oradan hızla uzaklaştı. O gencin bu tavrı üzerine mecliste bulunanlardan bir vaveyla ve ah u figan peyda oldu. Hasılıkelam şair ve fazıl bir kişi olan **Mevlânâ Matla’î**, siyak ilminde/bağlam bilgisinde maharet sahibi olup **Sultan Hazretleri**’nin itimat ettiği en muteber adamlarındandı. Hatta sultan ona çok değer verir ve çeşitli iltifatlarda bulunurdu. Sultan, kadının kocasıyla tekrar evlenebilmesi için evlenip boşanacağı kişi olarak **Mevlânâ Matla’î**’yi belirledi. Sultan’ın bu buyruğu üzerine **Mevlânâ Tayyib**, o kadını **Mevlânâ Matla’î** ile nikâhladı. **Matla’î**, kıyılan bu nikâhtan

---

iki farklı zümreden söz etmektedir. Bunlardan “tüccar tarhan”lar, muhtemelen önceden ticaret vergilerinden muaf tutulmuş kimselerdir. “Bey tarhan”lar ise askerî mücadeleye katılmaktadırlar (Bâbur 2006: 720).

¹⁰ Kildi Muhammed Sultan’ın vezirlerinden.

sonra derhal yerinden kalktı, yerden geniş ve büyük bir keçe/hasır aldı, o kadının eline bir suibriği verdi ve kendi çadırına geldi. Çok eski olan çadırında birçok delik ve yırtık vardı. Çadırın etrafında yaklaşık iki yüz kişi toplanmıştı. Çadırın etrafında toplanan bu kişiler, çadırdaki delik ve yırtıklardan çadırın içerisini rahatlıkla görüp seyrediyorlardı. Mevcut bu durum karşısında **Hâce Abdurrezâk**, bir yandan bağırıp feryat ediyor diğer yandan da: “Ey dostlarım! Bakın ve şahit olun ki şeriat elbisesi giymiş olan bu kişi, nasıl zina ediyor.” diyordu. **Matla’î**, bütün bu olanlardan hiç utanmadı. Hatta o topluluğun gözü önünde/huzurunda o kadınla iki defa birlikte oldu. Bundan sonra **Mevlânâ Tayyib**, bu kadının hemen kendi kocasıyla nikâh kılıp evlenebilmesi için istibrâ-yı rahm kılması gerekliliğiyle ilgili bir meseleyi dile getirdi. Akabinde o kadını, kendi kocasıyla evlendirdiler.

Bu olay/durum kutlu kulaklarına ulaştığı zaman hayretinden parmağını ısırın/çok şaşırın **Hazret-i Sultan**, “الْحَيَاءُ مَنْ”¹¹ buyurdu. Ardından **Matla’î** ne utanmaz ve arlanmaz bir adammış diyerek onunla olan münasebetini kesti, bir daha istişarede bulunmadı ve irtibatını tamamen kopardı. Akabinde ona (saraydan ayrılması için) izin verdiler¹².

¹¹ “Haya/utanma duygusu, imandandır.” Bu hadis-i şerîf için bak. Yılmaz 2013: 208.

¹² Dipnotta eserin Özbek Türkçesine yapılmış olan tercümesinde bu kısmın şu şekilde devam ettiği belirtilmektedir (Bak. Vâsıfı 1350: 6, dipnot 1):

بيحيا لار برله اختلاط ايتماك دولت شكستى بلكه خوف زوال ايمان دور
ديب اختلاط ايشكىن آنيك يوزيكا باغلاب رخصتين (؟) پيريب مجلس دين
اهانت بيلاسور ايلار و ديديلار كيم بى ادب هرگاه كيم پادشاه مجلسيدا بول
تاپسا پادشاه شكوهى برطرف بولور

Bî-hayâlar birle ihtilât itmek devlet-şikestî belki havf-i zevâl-i îmândur dip ihtilât işikin anıng yüzige bağlap ruhsatın birip meclisidin ihânet bile sür eyler (?) ve didiler ki kim bî-edeb her gâh kim padşâh mecliside yol tapsa padşâh-ı şukûhî ber-taraf bolur.

Türkiye Türkçesine Aktarımı: Hayasızlarla görüşmek/düşüp kalkmak bahtsızlık belki de imanı kaybetme korkusudur diyerek karşılaşma/görüşme kapısını onun yüzüne kapatıp ruhsatını vererek meclisten (onu) ihanet ile sürerler ve her kim/hangi kişi edepsiz şekilde her ne zaman padişah meclisine gitse/bir yol bulsa padişahın iltifatı (onun için) ortadan kaybolur.

بيت

ادب تاجيست از نور الهى

بنه بر سر برو هر جا كه خواهى

Edep, İlahi nurdan (oluşmuş/meydana gelmiş) bir taçtır. Onu başına tak ve istediğin her yere git.

Dönemin Meşhur Tabibi Mevlânâ Abdullah-ı Tabîb'in Daveti İçin Yazılan İnşâ

Bu sözlerin müellifi, hikâyelerin musannifi ve eşsiz dergâhın hizmetkârı olan **Vâsıfî** şöyle söylemiştir: **Âlî-cenâb**/alicenap, **fezâyil-meâb**/faziletlerin barındığı, **hazâkat-intisâb**/maharet sahibi, hikmet ve fazilet değerlerinin tümünü bünyesinde toplayanların en büyüğü/azametlisi, insani değerleri/olgunlukları barındıran, Allah'ın insanlara vermiş olduğu güzelliklerle donanmış en büyük âlim **Mevlânâ Mîr Kelân-ı Tabîb** [Allah onun kadrini yüceltsin ve her açıdan inayetiyle kalbine ferahlık versin], sultanın haremindedir bulunan kişilerden birinin tedavisi için **Semerkand**¹³'dan **Şâhruhiye**¹⁴'ye getirildi. O cenap/zat, kendisini

Yine *Bedâyi'u'l-vekâyi*'in Özbek Türkçesine yapılmış olan tercümesinde bu bölümün içeriğinin geri kalan kısmının aşağıda yer alan cümlelerle müstakil bir şekilde yer aldığı ifade edilmektedir:

گفتار شيخ العالم شيخ كيم حضرت سلطان نينك صدرى ايردى بوفقيرنى
انشا علميدا امتحان قيلغانى ذكريدا و خامه مشكين شمامه نينك سريع السير
ادهمين مهتر شاه راهى غه ساليب جولان پرماك بيله شبيهه رفعين اينماك
نينك بيانيدا و برنجه سوزلو آلىسين تحرير رسته سينه تار تاق بيله
مدعىنى نصاف غه كيلتورماك نينك ماجرا سيدا سوز سورماك

Goftar: Şeyhü'l-âlem Şeyh kim Hazret-i Sultânîng sadri irdi. Bu fakîrni inşâ 'ilmide imtihân kılğanı zikride ve hâme-i müşkîn-şemmâmening serî'u's-seyr edhemin mihter-i şâh-râhıga salıp cevelân birmek (?) bile şübhe ref'in itmekning beyânında ve bir niçe söz lü'lüsün (?) tahîr riştesine tartmak bile müdde'ini nisâfıga kiltürmekning mâcerâsıda söz sürmek...

Türkiye Türkçesine Aktarımı: Şeyhü'l-âlem Şeyh, Hazret-i Sultan'ın veziri idi. Bu fakiri inşa ilminde imtihan etme konusunda///imtihan edeni anmada ve hızlı giden siyah at gibi olan misk kokulu şemmame kalemimi, çok büyük bir yola salarak orada hareket ettirmek suretiyle üzerindeki şüpheyi ortadan kaldırma konusunda ve nice söz incisini yazma/yazı ipine dizmekle...

¹³ Sogd vadisinin güneyinde kurulmuş büyük ve önemli bir şehirdir. Büyük sur ve hendeğin olduğu Semerkand'ın ortasından bir nehir geçer. Bütün mahallelerinde ve her evde sular akar. Şehirde bulunan binalar, ağaç ve balçıktan yapılmıştır. Halkın çoğu olgun ve güzel yüzlüdür. Özellikle Emîr Timur döneminde öylesine mamur hâle gelmiştir ki gerek İran gerekse Turan'da onun benzerini görmek mümkün değildir. İmarı, Uluğ Bey zamanında daha da gelişmiş ve artmıştır. Nitekim Uluğ Bey, şehrin ortasında yüksek bir medrese, hangâh ve dışında bir rasathane inşa ettirmiştir. Meşhur *Zic*'ini/kozmoloji cetvellerini orada tertip etmiştir (Kâtib Çelebi 2013: II/561- 64).

¹⁴ Eski adı Fenâket ve Benâket olan Şâhruhiye, Hocend ile Taşkend arasında ve Sır-Derya'nun üzerinde yer almaktadır (Babur 2006: 841).

yakalandığı hastalıktan kurtaracak olan **Mevlânâ Abdullah-ı Tabîb'i**, sadece **Bû Alî'nin/İbn Sînâ** (öl. 428/1037)¹⁵'nın değil, **Aristo** (m.ö. 384-322)¹⁶ ve **Eflâtûn** (m.ö. 427-347)¹⁷'un da öğrencileri

¹⁵ Asıl adı Ebû Alî el-Hüseyin b. Abdillâh b. Alî b. Sînâ İbn Sînâ, İslâm Meşşâi okulunun en büyük ve önemli sistemci filozofu, hatta Orta çağ tıbbının önde gelen temsilcisidir. Her ne kadar İslâm dünyasında "İbn Sînâ" künyesiyle meşhur olsa da özellikle bilim ve felsefe alanındaki eşsiz konumunu ifade etmek amacıyla Orta çağ âlim ve düşünürleri tarafından kendisine verilen "eş-şeyhü'r-reîs" unvanı ile de bilinmektedir. Ayrıca "hüccetü'l-hak, şerefü'l-mülk, ed-düstür" gibi vasıflarla da anılmaktadır. Batı'da genellikle "Avicenna" olarak bilinmekte ve "filozofların prensi" diye nitelenmektedir. Felsefe, geometri ve Hint matematiğiyle ilgili konuların tartışıldığı bir merkeze dönüşen bir evde yetişmiş, erken denilebilecek bir çağda felsefî konulara aşinalık kazanmıştır. Olağan üstü bir zekâyâ sahip olduğu için küçük yaşta dikkatleri üzerinde toplayan İbn Sînâ, önce *Kur'an*'ı ezberlemiş; akabinde dil, edebiyat, akaid ve fıkıh öğrenimi görmüştür. Ayrıca babasından geometri, aritmetik ve felsefe konusunda ilk bilgilerini aldıktan sonra babasının isteği üzerine Mahmûd el-Messâh'tan Hint aritmetiği okumuştur. Buhara'ya gelen Ebû Abdullah en-Nâtîlî'den Furfürîyûs'un (Porphyrios) *İsâğûci* (*Eisağoge*) adlı mantık kitabını okumaya ve bu çerçevede tartışmalar yapmaya başlamıştır. Ardından Batlamyus'un *el-Mecistî'sini* (*Almagest*) okumaya başlamıştır. Astronomide de oldukça ileri bir seviyeye ulaştıktan sonra fizik, metafizik ve diğer felsefî konularla ilgili metinlere ve bunların şerhlerine yönelmiştir. Bu çalışmalar neticesinde felsefenin bütün disiplinlerinde iyi bir donanuma sahip olduktan sonra tıp tahsiline başlamıştır. Bu suretle tıp ve eczacılıkta da ileri bir düzeye ulaşan, kendi ifadesine göre daha on altı yaşında iken birçok tabibin onu bir tıp otoritesi sayarak bilgisinden faydalandığı İbn Sînâ, tıpta teoriden pratiğe geçerek bilgilerini daha da geliştirmiştir (bak. Alper 1999).

¹⁶ Eskiçağ Yunan ilmi ve felsefesini ulaşabileceği en yüksek noktaya ulaştıran Aristo, İslâm felsefesini de etkilemiştir. Aristo keskin zekâsı, tecrübeci ve eleştirci karakteriyle çağının bilinen bütün ilimlerini sistematize etmiştir. Başta mantık olmak üzere birçok ilmin kurucusu sayılan Aristo, felsefenin bütün disiplinleriyle ilgilenmiş ve geriye yüze yakın eser bırakmıştır. Eserleri Eflâtun'un kiler gibi diyalog şeklinde olmayıp sistematik ve didaktiktir. İslâm filozofları içinde terminolojik, metodik ve problematik açıdan Aristo'yu takip edenlere Meşşâiyyûn ve temsil ettikleri okula da Meşşâi okulu adı verilmiştir. Fonetik zaruretler sonucu Müslümanlar, filozofun orijinal şekliyle Aristoteles olan ismini Aristûtâlîs, Aristâtâlîs, Aristâlîs ve kısaltılmış olarak Aristû gibi farklı imlâlarla yazıp okumuşlardır. Ayrıca yaygın olan şöhretinden dolayı "el-hakîm" ve "el-feylesûf" unvanları mutlak olarak zikredilince kastedilen yine Aristo'dur. Bunlardan başka Aristo mantık disiplininin kurucusu sayıldığı için "sâhibü'l-mantık", ilimleri sistematize eden bir üstat olduğu için "el-muallimü'l-evvel" unvanlarıyla da anılmıştır (bak. Kaya 1991).

arasında yer alabilecek bir birikime ve yeteneğe sahip bir kişi olarak ifade edip nitelemiştir. Daha sonra şöyle demiştir: “Hilafet şifahanesinin **Bukrât** (m.ö. 460 [?] -375 [?])¹⁸ ve **Câlinûs** (öl. 200 [?])¹⁹’u, bütün sultanların sorumluluğundadır.

¹⁷ İlkçağ Yunan filozofu olup İşlâm felsefesi üzerinde önemli etkileri olmuştur. Kendisine dedesi Aristo’nun adı verilmiş, ancak daha sonra omuzunun veya alınunun genişliğinden dolayı Platon denmiş ve tarih boyunca hep bu adla anılmıştır. Grekçeden yapılan tercüme döneminde, Arapça’da “p” sessiz harfinin bulunmaması ve yan yana iki sessiz harfin telaffuzundaki güçlük sebebiyle adı İşlâmî literatürde Felâtun, Felâtûn veya daha yaygın olarak Eflâtûn şeklini almıştır. Eflâtun’un en önemli hocası Sokrat’tır. Herakleitos mektebinin temsilcisi Kratylos, Pisagor mektebinin temsilcilerinden Timaios ve Arkitas, Elealı Parmenides, şair Homeros ve Hesiodos gibi şahsiyetler de onun fikir ve ilham kaynaklarından bazılarıdır. Eserlerinde oldukça geniş bir ilim ve fikir kadrosunun ismini zikreden Eflâtun, onlardan iktibaslarda bulunmuş, ayrıca bunların çoğuna yer yer oldukça keskin tenkitler yönelmiştir (bak. Olguner 1994).

¹⁸ Ölümünden çok sonra kaleme alınan biyografilerde cediti şifa tanrısı Asklepios olduğu kabul edilmekte ve Asklepiades denilen efsanevî bir sülâleye veya tabipler nesline mensup olduğu ifade edilmektedir. Milâttan önce 460 yılında Kos (İştânköy) adasında doğmuştur. İlk tıp öğrenimini, buradaki Asklepion’un rahip-hekimlerinden olan babası Heraklides’ten (Arap kaynaklarında Iraklıs veya Iraklıdis) almış, atomcu filozof Demokritos ve sofist filozof Gorgias’tan ders görmüştür. Daha sonra Yunanistan ve Marmara denizinin kuzey bölgelerini dolaşmış, Atina’da bulunmuş ve memleketi Kos’ta tıp okutmuştur. Kuzey Yunanistan’daki Larissa şehrinde milâttan önce 380-375 arasındaki bir tarihte ölmüş ve buraya gömülmüştür. İşlâm kaynaklarında adı Bukrat (Bokrat), Bukrâtîs, Ebukrât, İbukrât, İbukrâtîs şekillerinde geçmektedir. Müslümanlar onu ilki Asklepios, sonuncusu Câlinûs (Galen) olan sekiz tıp üstadı (Asklepiades) arasına dâhil etmişlerdir. İşkenderiye tıp geleneğini sürdüren Müslümanlar, orada şekillenen kutsal tıp tarihi anlayışına belli ölçüde bağlı kalmışlar ve Hipokrat’ın şahsiyetini bu anlayış içinde tasavvur etmişlerdir (bak. Kahya 1998).

¹⁹ İşlâm tıbbını etkileyen ünlü Grek tabip ve filozofu olup asıl adı Galenos’tur. Ancak İşlâmî literatürde Câlinûs şeklinde şöhret bulmuştur. Çaędař Batı dillerinde ise Câlinûs adı Galen veya Galien şekillerinde yazılmaktadır. Câlinûs, Batı Anadolu’daki Pergamon’da doğmuştur. Mimar olan babası ona on beş yaşına kadar aritmetik ve geometri öğretmiş, ardından onu mantık, sonra da tıp tahsiline yönelmiştir. Câlinûs Bergama, Smyrna (İzmir), Corinthos ve İşkenderiye’de tıp tahsil etmiştir. Daha sonra Roma’ya giderek Vali Boethius’un himayesinde anatomi çalışmalarında bulunmuş, ayrıca çoğu Aristocu filozoflardan oluşan felsefecilerle temasları olmuştur. Roma’dan Bergama’ya döndükten kısa süre sonra, İbn Ebû Usaybia’nın Antonius lakabıyla andığı Marcus Aurelius tarafından Adriya denizinin üst kesimindeki Aquilée şehrine

اعط القوس باريها و انزل الدار بانها²⁰ darbimeseli gereğince bütün sultanlara, hizmet etmek için önemli düzenlemelerin yapılması zorunludur. Çeşitli illete duçar olmuş kişilerin hastalığının ilaçla tedavileri, **Mesih** gibi özelliklere sahip maharet sahibi ve yetkin (kişilerin) kutlu gelişleriyle gerçekleştirildi ve tabiatları/yaradılışları bu vesileyle sağlık ve esenlik içerisinde kaldı." **Hazret-i Sultan**, bunun üzerine: "Biz bu uygun işe/usule uymayı gerekli, sünnet-i seniyyeye önem verilip dikkat gösterilmesini zaruri görüyoruz. Bundan dolayı ona bir nişan/ferman göndermek ve onu felek gibi yüce tahtın payesine getirmek gerekmektedir. Ayrıca bunu gerçekleştirmek için gereği yapılmalı ve icabına bakılmalıdır." dedi. Belirtilen o nişânın/fermanın yazılması için hakir, fakir ve aciz olan **Vâsıfî** uygun görüldü. Bunun üzerine **Şeyhü'l-âlem Şeyh, Vâsıfî**'yi çağırttı ve ona: "Hemen şimdi o nişân/ferman inşa edilmelidir; ancak şu an burada olmayan bizim mülazımımızın üslubu ve tarzının da ona yansıtılması gerekmektedir. Bu şekilde acele edilmesinin amacı, **Şeyhü'l-âlem Şeyh**'in evdeki kişilere defalarca bu münşeatın hepsinin içerisinde ancak filanın kendi adına yazabileceğini pek çok kez açıkça söylemesiydi." Bizim huzurumuzda yazılmasını emrettiğimiz bu tıp nişanının hemen yazılıp oluşturulmasının gerekliliği anlaşıldı. Hasılıkelam divit, kalem ve kâğıt istediler ve "Acele ediniz, çünkü revendenin/gidenin acelesi vardır." dediler. **Vâsıfî** bu nişânı, orada bulunanların huzurunda yazmıştır. O inşâ şu şekildedir:

Metin:

چون حضرت حکیم رب العالمین از روی نسخه و یشف صدور قوم
مؤمنین قانون شفای امراض مختلفه المزاج انام را به حداقت طبیب لیبیب
مرحمت سلاطین روزگار و خواقین عالی مقدار تفویض نموده، و اسباب
عراض معلولان مترصده العلاج خواص و عوام را به انفاص مسیح التباس
عاطفت ایشان حواله فرموده، شکرانه این سعادت کبری و موهبت عظمی

çağrılmış; oradan Roma'ya getirilmiş ve kralın küçük oğlu Commodus'un özel hekimi olarak görevlendirilmiştir. Antonius'un bu sırada çıktığı Cermen seferlerinin planlanandan uzun sürmesi Câlînûs'a ilmî faaliyet için gerekli boş zamanı sağlamış, tıp ve felsefe konularında dersler verip çok sayıda eser yazmıştır, fakat 191 yılında çıkan bir yangında kaleme aldığı birçok kitap yanmıştır (bak. Kutluer 1993).

²⁰ Yayın, onu (yontup yapana) evi de inşaat ustasına teslim et (yaptır).

ملاحظه این حالات نموده، اسباب علاج اهل عالم و اصلاح مزاج بنی آدم ترتیب نموده، خود را به وسیله تربیت اطباء حاذق صادق و حکماء معتمد علیه لایق فایق مستجلب اجر بی حساب و مَنْ أَحْبَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعاً گردانیده‌اند، ما نیز اقتدا بدین شیوه رضیه و شیمه مرضیه نموده، تربیت این طایفه واجب الرعايه را بر ذمه عنایت بی غایت خود واجب و لازم داشته‌ایم. و همگی [همت] عالی نهمت را بر ترضیه حال ایشان گماشته‌ایم. چون در این ولایت تعریف اوصاف جناب معالی مآب حکمت پناه حقایق آگاه عیسوی انفاس موسوی التباس جالینوس الزمان بقراط الدوران المختص بعواطف الملك الاله مولانا نظام الدین عبد الله عالی و مطروح محفل متعالی گردید، از فحوای کلام ربانی و ندای منهی آسمانی،

بیت

ندا آمد به گوش دل ز هر سو
که لما قام عبد الله يدعو

بنابر این مقدمات مولانای مشار الیه می‌باید که مانند شفای عاجل و صحت مستعجل بدین جانب توجه نمایند، که طبیب لیبیب عنایت [و شفقت] ما در ازاله مرض ضیق النفس افلاس و دفع خفقان حرمان و یاس وی کلیم صفت ید بیضا خواهد نمود، و همواره از دار الشفاء لطف و احسان اشربه و اغذیه انعام و اکرام مالا کلام به او خواهد پیمود، در عهده دانسته در این باب تقصیر ننماید. و الامر اجل و اعلى تمت

Türkçeye tercümesi:

22 وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُّؤْمِنِينَ , 21 Âlemlerin rabbi olan Hazret-i Hakîm , ayeti vesilesiyle insan mizacında var olan dengenin bozulmasından oluşan çeşitli hastalıkların şifasının kanununu, zamanın sultanları ile yüce kudretli hakanlarının zeki ve hâzık/usta tabiplerinin mahareti ve liyakatine havale etmiştir/devretmiştir. Avam ve havas içerisindeki hastaların hastalıklarının oluşmasına sebep olan nedenleri ve onları gidermek için gerekli olan ilaçların araştırılıp tespit ve tertip edilmesini, özellikle o tabiplerden Mesîh nefesli olanların sorumluluğuna verdi. (Onlar kendilerine verilen) bu büyük saadet ve yüce ihsanın şükranesi olarak bu durumu müşahede edip değerlendirdiler. İnsanlara gerekli olan

²¹ Allah'ın isimlerinden olup "bütün sözleri ve fiilleri adalete, ilme ve teenniye (hilm) uygun olan" anlamına gelmektedir (bak. Topaloğlu 1997).

²² Tevbe suresi ayet 14'ten nakıs iktibas. Meali: "...ve inanan ulusun gönüllerine su serpsin."

ilaçların/tedavilerin gerekçelerini/yöntemlerini belirlediler ve âdemoğlunun mizacının ıslahı için gerekli olan hususları düzenlediler.

وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا²³ ayeti fehvasınca sadık maharet iyesi doktorların ve üstün liyakat sahibi olmaları sebebiyle kendilerine güvenilen bilgelerin eğitimi sayesinde sayısız ecir/mükafat kazandılar. Biz de bu razı olunan tavrı/tarzı ve beğenilen hasletin/karakterin metodunu takip ettik. Bu gözetilmeleri ve sayılmaları gerekli olan taifenin eğitimini, kendi sonsuz inayetine dayanarak zorunlu ve gerekli kıldık. Yüce himmet sahiplerinin tamamını, hekimlerin durumlarını iyileştirmek ve güzel kılmak için sorumlu tuttuk. Bu vilayette, **cenâb-ı ma'âlî-me'âb**/yüceliklerin sığınağı, **hikmet-penah**/hikmet sığınağı, **hakâyık-âgâh**/hakikatlere vakıf, **İsevî-enfas**/**İsâ** nefesli, **Müsevî-iltibas**/**Mûsâ'yı** andıran, **Câlînûsu'z-zemân**/zamanın **Calinus'u**, **Bukrâtu'd-devrân**/Devranın **Bukrat'ı**, **el-muhtasu bi-avâtifi'l-meliki'l-ilâh**/İlah olan Melik'in lutuflarıyla yetkili olan **Mevlânâ Nizâmüddîn Abdullah**'ın sahip olduğu özellikler, yüce mecliste zikredilmiş, ulu mahfilde dile getirilmiştir. Rabbanî kelâmın anlamından ve asmanî bildirilmiş nidadan [beyit]:

ندا آمد به گوش دل ز هر سو
که لما قام عبد الله يدعو

Gönül kulağına her taraftan ses geldi ki Abdullah dua etmek için ayağa kalktı.

Bununla birlikte yukarıda zikredilen **Mevlânâ'nın** acil şifa ve ivedi sıhhat gibi mukaddemâtı/ön bilgileri, bu yöne teveccüh göstermektedir. Bizim inayet ve şefkatimizin maharetli ve akıllı tabibi, nefes darlığı hastalığının izale ve yok edilmesinde, yeis ve ümitsizlik hafakanının giderilmesinde tıpkı **Kelîm/Hz. Mûsâ** gibi "yed-i beyzâ"²⁴ gösterecektir. Sürekli lütuf ve ihsan darüşşifasından bağış ve yardımda bulunulan içecek ve yiyecekleri, tarif edilemez

²³ Mâ'ide suresi ayet 32'den nakıs iktibas. Meali: "...Kim de bir kimsenin hayatını kurtarırsa, bütün insanları kurtarmış gibi olur..."

²⁴ Yüce Yaradan tarafından Mûsâ'nın peygamberliğinin ispatı için verilen mucizelerden biridir. Mûsâ peygamber elini ne zaman koltuğunun altına sokup çıkarsa güneş gibi parlamaktaydı (Muallim Nâcî 2021: 785). Geniş bilgi için ayrıca bak. Harman 2013.

ikramları ona götürecek. Bilinen bu konuda kendinizi kusurlu görmeyin ve bunu görev biliniz.

Bu inşayı tamamladıktan sonra mecliste bulunanlara okudum. Bunun üzerine **Şeyh Hazretleri**'nin bedenine sarılık/kıskançlık hastalığı sirayet etti. Hafakan sebebiyle oluşan sağlık sıkıntısı, bütün bedenini kapladı.²⁵ نعوذ بالله من شرور انفسنا و من Ertesi gün istivâ vaktinde/güneşin gökyüzünün tepe noktasında olduğu vakitte şeyhin huzurunda otururken, (yazdığım) nişânı/fermanı (götüren) hizmetkârı, "nişânı/fermanı kaybettim" diyerek gittiği yoldan geri döndü. Bu durum üzerine **Şeyh** güldü ve şöyle dedi: "Biz, sizin inşafınıza sığındık, sizin inşa konusunda eşsiz ve benzersiz olduğunuzda hiçbir şüphe yoktur. İnayet gösterip yeni bir inşa yazsanız." Bu istek üzerine aşağıdaki inşa yazılmıştır:

Metin:

چون حضرت حکیم دانا و قادر [قدیم] توانا درگاه عالیه‌ها ما را مرجع و مال کافه رعایا و عامه برآیا گردانید، و دفع امراض و اسقام حوادث را از مظلومان رعیت و رفع اعراض و آلام ظلم و ستم را از ملهوفان بریت به طیب لبیب عاطفت ما حواله فرموده، و بنابر مقوله: **کَلِّم رَاعٍ و کَلِّم مَسْئُولٍ عَن رَعِيَّتِهِ** بر ذمه همت عالی نهمت واجب و لازم و فریضه و متحتم داشته‌ایم، و همگی دواعی همت بر آن گماشته که انواع عنایت و اصناف رعایت درباره رعیت مصروف و مبدول گردانیم تا عموم خلائق به مقتضای **السلطان ظل الله یاوی الیه کل مظلوم** در سایه عنایت و عاطفت بی‌غایت ما مرفه الحال و فارغ البال باشند، کمال حضور و نهایت فراغت ظاهرا و باطنا بر کمال تندرستی و صحت بدن منوط و مربوط است، و حصول این مأمول و تیسر این مطلوب بی‌امداد و معاونت طیب کاملی و حکیم حانقی میسر نیست؛ فلاجرم **اعتناء بشاهم**، همگی همت بر تربیت کسی که متصدی این امر شریف تواند بود، [معطوف] گردانیده‌ایم. [و] چون در این ولا اوصاف کمال و فضایل جناب حکمت ماب فضیلت انتساب زبده الحکما قدوة الاطباء جالینوس الزمان بقراط الدوران المؤید بالنفوس القدسیه من عند الله مولانا عبد الله مذکور مجلس رفیع گشت؛ خاطر کیمیا مآثر بر تربیت وی قرار یافت. می باید که مولانا مشار الیه بی‌شایبه تغلل و بی‌غایله تکاسل متوجه گردد که به عنایت خسروانه و رعایت پادشاهانه معزز و سرافراز خواهد شد، در عهده دانسته در این باب تقصیر و تغلل ننماید. [و الامر اعلی]. [تمت]

²⁵ Terc.: Nefislerimizin şerlerinden ve amellerimizin seyyiatından Allah'a sığınırız.

Türkçe tercümesi:

Alîm²⁶ ve Kâdir²⁷ olup her şeye gücü yeten **Hazret-i Allah**, bizim âlemin sığınağı olan dergâhımızı bütün reaya/kamu ve berâyânın/mahlûkatın mercii kılmıştır. Bütün mazlum tebaadan hastalıklar ile olayların oluşturduğu streslerin giderilmesi, gamlı ve mahzun insanlardan arazlar ile sitem ve zulmün oluşturduğu elemelerin yok edilmesi bizim âtîfetli/merhametli ve maharet sahibi tabibimize havale edildi. Bununla birlikte²⁸ **كُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ** (hadîs-i şerefi) gereğince yüce ve ulu himmetine vacip, elzem, gerekli ve lüzumlu kıldık. Himmet gerekçelerinin tamamı, tebaaya her türlü inayet ve riayetini sağlanıp gerçekleştirilmesi için atanmıştır/görevlendirilmiştir ki halayıkın/insanların tamamı **السُّلْطَانُ ظِلُّ اللَّهِ [فِي الْأَرْضِ] يَأْوِي إِلَيْهِ كُلُّ مَظْلُومٍ**²⁹ (hadîs-i şerifi) gereğince bizim sonsuz inayet ve âtîfetimizin gölgesinde/sayesinde durumu müreffeh, gönlü rahat olsun. Zahirî ve batınî kemâl-i huzur ve ferâgat-i nihâyet, sağlığın mükemmelliğine ve bedenî sıhhatine bağlıdır. Bu arzunun husule gelmesi ve gerçekleşmesi, bu yardımsız isteğin kolaylaşması ve başarıyla oluşması ancak yetkin bir tabibin ve hazık/usta bir hekimin yardımıyla mümkündür. Şüphesiz³⁰ **إِعْتِنَاءٌ بِشَانِهِمْ**, hepimiz bu şerefli ve asil davanın/işin sorumluluğunu üstlenebilecek birini yetiştirmeye gayret edip odaklandık ve buna yöneldik. Çünkü bunu

²⁶ Allah'ın isimlerinden olup "Allah'ın gerek duyular âlemine gerek duyu ötesine ait bütün nesnelere ve olayları bilmesi" anlamına gelmektedir. Gazzâlî, Allah'ın "alîm" ismini; "zaman ve mekân sınırı olmaksızın küçük büyük, gizli açık, canlı cansız her şeyi en mükemmel şekilde bilen" şeklinde tarif etmektedir (bak. Öztürk 1989).

²⁷ Allah'ın isimlerinden olup "her şeye gücü yeten" anlamına gelmektedir. Âlimler; "Kâdir" ismini genellikle "âciz olmayan, aklî imkân dâhilinde bulunup muhal statüsüne girmeyen her şeye kayıtsız şartsız gücü yeten" şeklinde tarif etmişlerdir (bak. Topaloğlu 2001).

²⁸ Bu söz, uzun bir hadîs-i şeriften yapılan nakıs iktibastır. Terc.: "Hepiniz çobansınız ve hepimiz güttüğünüz sürüden sorumlusunuz." (bak. Yılmaz 2013: 387-388).

²⁹ Tam hadîs-i şerif iktibası. Meali: "Sultan, yeryüzünde Allah'ın gölgesidir; (çünkü) her mazlum insan ona sığınır." (bak. Yılmaz 2013: 614).

³⁰ Terc.: Onları koruyup kollayan ve sahip çıkan.

takip etmede yetkinlik sıfatları ve hikmet sahibi, faziletli, hekimlerin özü, tabiilerin bağlı olup boyun eğdiği, zamanın **Calinus'u**, devranın **Bukrat'ı**,

المؤيد بالنفوس القدسيه من عند الله/Tanrı'dan gelen kutsal ruhların delili olan **Mevlânâ Abdullah'ın** erdemleri mezkûr mecliste yüceldi. Hafızalardaki kimyanın izleri onun yetişmesine etkili oldu. Yukarıda zikredilen **Mevlânâ** şüphesiz bahaneye/kendini hasta göstermeye ve tembelliğin gairesizliğine yöneldi ki bu konuda sorumluluğunu bilerek kusur ve eksiklik göstermeden hüsrevane inayet ve padişahane riayetle yüceltilecek ve şereflendirilecektir. Ve iş çok yücedir. [Tamamlandı.]

Bu nişân da mezkûr **Şeyh'in** isteği üzerine yazılmıştır:

Dönemin Meşhur Terzisi Üstâd Alî-i Hayyât için Yazılan

İnşâ

فرزندان صاحب قران ظفرقرین و امرای سعادت نشان صدرنشین و صدور عالی مقدار و وزرای منشرح الصدور و نواب عتبه گردون قباب و حجاب سده سپهر جناب و سایر ارکان دولت علیا و باقی اعیان حضرت فلک ارتقا، یسر الله تعالی آمالهم و قرن بالعافیت فی فی خلود السلطنة احوالهم بدانند که از آن وقت که خیاط نادر مکار یگانه ازلی و استاد کارخانه لمپزلی خلعت نفیس دولت و سعادت را بر قامت حشمت و عظمت ما به سوزن اقبال و رشته افضال دوخته؛ و درزی صنع الهی که در زی عظمت و جلال ما کماهی سعی و کوشش مبذول می‌دارد، کسوت ابهت ما را به طراز اعزاز مطرز گردانیده، همواره همت عالی نهمت بدان مصروف و معطوف است که بندگان درگاه قاهره و ملازمان بارگاه باهره که دامن‌وار سر از پشت پای خدمت بر نمی‌دارند و آستین شعار دست نگاه می‌دارند همیشه به لباس انعام و خلعت اکرام معزز و مشرف باشند؛ چون در این ولا استاد حسین خیاط که سوزن صفت قدم از سر ساخته، سر رشته خدمت از دست نمی‌دهد و از ترس تقصیر خدمت بر مثال بند قبا لرزان است، و از طریق مخالفت رای همایون گزگز گریزان. هنرمندی که اوطو مثال در کوره ریاضت و مجاهدت می‌سوزد و مقراض صفت در قطع امور میان محکم بسته، هم می‌برد و هم می‌دوزد مقرر شد که استاد مشار الیه کلانتر و مهتر خیاطان ولایت شاهرخیه بوده، آن جماعت سر اطاعت از فرمان او نتابند و به همان دستور که سابقا به استاد علی خیاط معامله می‌نمودند، همان طریقه را باوی مسلوک دارند

Türkçe tercümesi:

Zafer-karîn³¹ (olan) sâhib-kırân³² çocuklar, başkanlık makamında oturan nişanı kutluluk olan emirler, yüce değerli sadrazamlar, gönülleri aydınlatıp ferahlatan vezirler, felek gibi yüce eşiğinin naipleri, felek gibi yüce kapısının hacipleri, diğer çok yüce devlet adamları ile geri kalan felek dereceli ileri gelenler ki **Allah Taala** onların emellerine ulaşmalarını kolaylaştırsın, saltanatın sonsuzluğunda onlara sağlık ve afiyet versin³³, o zamandan beri bilirler ki ezeli yegâne/tek ender işler yapan terzi, kalıcı kârhânenin/atölyenin üstadı ikbal iğnesi ve erdem ipiyle bizim azamet ve haşmet endamımıza saadet ve devletin enfes hilatini/kaftanını dikti. Bizim azamet ve celalimiz için hakkıyla gayret edip çalışan ilahî yaratışın terzisi, bizim yücelik elbisemizi, muhteşem süs ve bezeklerle süsledi. En büyük arzu ve istek sürekli buna odaklansa da kahredici dergâhın hizmetkârları ve parlak bârgâhın mülazımları/görevlileri vazifelerini bihakkın yerine tam olarak getirmek için bütün güçleriyle sonsuz çalışma azimlerini esirgemiyorlar. Vazifelerine sahip çıkıyorlar, daima ihsan elbisesi ve ikram hilati ile muazzez ve müşerref oluyorlar. Bu konuda **Üstâd Hüseyin-i Hayyât** iğne gibi tekrar tekrar çalıştı, hizmet ipini/amacını asla elden bırakmadı. Hizmetteki kusursuzluk isteği ile tıpkı kaftanın kuşağı gibi titriyordu. Kutlu görüş muhalefet yoluyla arşın arşın uzaklaşıyordu. O öyle bir sanatkârdı ki ütü gibi mücahede ve riyazet ocağında/potasında yanıyordu. Sağlam/muhkem işlerin sonlandırılmasında makas gibi hem kesiyor hem dikiyordu. Yukarıda zikredilen üstadın **Şâhruhiye** vilayetinin terzilerinin en büyüğü ve meşhuru olduğu, o topluluğun onun emir ve buyruğuna itaat

³¹ Zafer sahibi, zafer kazanmış.

³² Uğurlu olarak bilinen Zühre (Venüs) ve Müşteri (Jüpiter) yıldızlarının aynı burç ve aynı derecede oldukları kutlu zamanda doğan kimse, böyle bir zamanda tahta çıkan çok başarılı hükümdar bak. <https://lugatim.com/s/SâHİPKIRAN-SÂHİBKIRAN>.

³³ Kırş.: يسر الله تعالى أمالهم و قرن بالعافيت في خلود السلطنة احوالهم

etmediği, **Üstâd Alî-i Hayyât**'a karşı da aynı şekilde davrandıkları, hatta aynı anlayış ve düzene sahip oldukları anlaşılmıştır.

II

Bu çalışmaya konu olan ikinci bölüm, “مطایبات ظرفا که به فرموده آن عالی / حضرت نوشته شد / *Yüce Hazret'in buyruğuyla yazılan zariflerin mutâyebeleri/fıkraları*” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Vâsîfî, “حکایت/hikâye” başlığı altında 19 mutâyebeye yer vermiştir. Karşılıklı şakalaşmak için yazılıp söylenen, bazen çeşitli incelikleri ihtiva eden bu hoş ve zarif olmakla birlikte insanları eğlendirirken düşündürmeyi de amaçlayan mutâyebelerin bir kısmının cinsel/müstehcen ve laubali bir hüviyete sahip olması dikkat çekmektedir. Ancak bu mutâyebelerde o dönemlerde içtimai hayatta görülen bazı sosyal ve ahlaki bozuklukların vurgulandığı, bu tür davranışların ince bir şekilde eleştirildiği, özellikle insanları bilgilendirerek eğitmek, onları güzel ahlaklı ve iyi bir insan olmaya yönlendirmek, kötü ve çirkin davranışlardan uzak durmalarına sebep olmak istenildiği de görülmektedir. Ayrıca burada müstehcen ve laubali bir hüviyete sahip olan bu tarz mutâyebelerin kendi dönemi içerisinde hoş görüldüğü ve bir eğlence unsuru olarak algılandığını da ifade etmekte fayda vardır. Nitekim bu tarz mutâyebelerin de içerisinde yer aldığı bu mutâyebelerin bizzat sultanın emriyle yazılması dikkate değerdir. Büyük ihtimalle bunlar, oluşturulan meclislerde de anlatılmakta ve böylece hoşça vakit geçirilmekteydi (Vâsîfî 1350: 377-380).

حکایت

سلطان محمود [غزنوی] در مجلس وعظ حاضر بود، واعظ گفت که
در اخبار آمده که هرکس اغلام کرده باشد [در قیامت] آن معطی را
بر گردن او نشانند و بر صراط گذرانند. سلطان چون شنید، اضطراب
نمودن گرفت، طلحک گفت: اندوه مخورید، شما نیز پیاده نخواهید ماند.

Hikâye 1³⁴

حکایت

قزوینی در خانه خود درآمد. دید که کسی از خانه‌اش بیرون می‌آید، برنجید و گفت: لعنت بر این حمیت که تو داری که هرروز به خانه مردم می‌روی، چرا همچون ما زنی نمی‌خواهی که صد کس دیگر به تو محتاج شود؟

Hikâye 2

Kazvinli³⁵ (tam) kendi evine geldiği an evinden birinin çıktığını gördü. Gördüğü bu manzaradan incinip rahatsız oldu ve: “Böyle iyilikseverliğe lanet olsun! Sen, her gün insanların evine gidiyorsun, niçin benim eşim gibi bir kadın almıyorsun ki diğer yüzlerce kişi sana muhtaç olsun?” dedi.

حکایت

پیرزنی را پرسیدند که دهی می‌خواهی یا کیر سختی؟
گفت: من به روستائیان آشنایی نمی‌توانم کرد.

Hikâye 3

حکایت

پیرزنی را گفتند: ترا پالوده می‌باید یا کیر؟ گفت: من دندان از کجا یابم که پالوده خورم.

Hikâye 4

حکایت

در خراسان [گویند که:] حاکمی بود، [او را] گفتند که فلان کس به تو شبیه است. حاکم او را طلبیده گفت که: می‌گویند که تو با من مشابهت تمام داری، وجه مشابهت آن می‌تواند بود که مادر تو دلاکی می‌کرده باشد و به خانه مردم ترک می‌رفته؟ آن شخص گفت که: مادرم عورت مستوره بود اما پدرم در خانه مردم ترک محرم بود.

³⁴ Bu kısımda yer alan 1, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 13, 15, 16, 17, 18, 19. mutâyebelerin Türkçe tercümeleri yapıldığı hâlde müstehcen ifadeler dolayısıyla, dergilerde uygulanan yayın etiği gereğince, burada verilememiştir. Daha sonra gerçekleştirilecek kitap baskısında bu tercümelere yer verilecektir.

³⁵ Kazvîn; Elburz dağlarının güney eteğinde, Tahran'ın 150 km. kuzeybatısında ve denizden 1290 m. yükseklikte kanalların suladığı bağlar, bahçeler arasında yer alan önemli bir tarım pazarı ve sanayi merkezidir (bak. Bazın 2022). Bu mutâyebeden “Kazvinli”nin kahramanları belirsiz mutâyebe/fıkra tiplerinden olduğu anlaşılmaktadır.

Hikâye 5

حکایت

اعرابی در شکارگاه مهمان خلیفه بغداد شد. خلیفه بغداد شراب می‌خورد به کاسه اول دعوی کرد که من از امرای مهدی‌ام؛ در دوم گفت: من مهدی‌ام؛ و در سوم گفت: پیغام‌برم. عرب عزم رفتن کرد. گفت: اگر کاسه دیگری می‌خوری دعوی الوهیت می‌کنی.

Hikâye 6

Araplardan biri avlakta Bağdat halifesinin misafiri oldu. Bağdat halifesi şarap içmeye başladı. Daha içtiği ilk kadehte ben mehdinin emirlerindenim iddiasında bulundu. İkinci kadehte ben mehdiiyim, üçüncü kadehte ise peygamberim dedi. Bunun üzerine Arap oradan ayrılmaya niyet etti ve: "Eğer başka bir kadeh (daha) şarap içersen, (hiç şüphesiz) uluhiyyet/Tanrılık davasında bulunacaksın." dedi.

حکایت

ترسا بچهای مسلمان شد. محتسب فرمود تا او را ختنه کردند، و شب او را بگایید. پدرش از او پرسید که: مسلمانی را چون یافتی؟ گفت: روز کبر می‌برند و شب کون می‌درند.

Hikâye 7

حکایت

شخصی را پسری آمد سوراخ کون نداشت، سه روز بیش زنده نبود. مولانا قطب الدین فرمود که: ما در عمر خود یک کون درست دیدیم، آن هم زیاده از سه روز زنده نبود.

Hikâye 8

حکایت

مولانا قطب الدین بچهای را در خانه مدرسه می‌وضعید، کسی می‌خواست که درآید. مولانا گفت: هلهای مردک از تنگی خانه ما دو کس بالای هم رفته‌ایم، [ترا گنجایش نیست].

Hikâye 9

حکایت

شخصی صوفی و خرسی را در باغ گرفت، صوفی را می‌زد و خرس را نمی‌زد، [صوفی گفت: خرس را چرا نمی‌زنی؟] گفت: زیرا که او می‌خورد و نمی‌برد و تو هم می‌خوری و هم می‌بری.

Hikâye 10

Bir kişi, bahçe(sin)de bir sofı ile ayı yakaladı. Sofıya vurarak onu dövmeğe başladı, ancak aıya vurup onu dövmedi. Bahçe sahibinin gerçekleştirdiği bu tavrından dolayı sofı ona: "Niçin aıya vurup onu dövmüyorsun?" diye sordu. Bunun üzerine o kişi de sofıya: "Çünkü aı bahçede bulunanlardan sadece yiyor, ancak onlardan alıp götürmüyor, oysa sen hem yiyor hem de alıp götürüyorsun." dedi.

حكايت

جوحى گرسنه به ديهى رسيد كه كسى خسته ديده، گفت: من او را علاج مى‌كنم. روغن و نان طلبيد و لقمه لقمه بر سر آن بيمارمى گردانيد و مى‌خورد، بعد از آنكه [سير شد] [از سر آن بيمار] بيرون رفت. رئيس مرد، گفتند: چه واقع شد؟ گفت: اگر من آن نمى‌کردم نيز مرده بودم.

Hikâye 11

Cûhî³⁶, çok aç bir hâlde bir köye geldi. Geldiği köyde hasta bir kişi gördü. Orada bulunanlara: "Ben bu hastayı iyileştiririm." dedi. Akabinde onlardan yağ ve ekmek istedi. İsteddiği üzerine kendisine getirilen yağ ve ekmeği yavaş yavaş o hastanın başında çevirmeye başladı ve ardından da onları yedi. Yağı ve ekmeği yiyen **Cûhî** doydu. Doğan **Cûhî**, o hastanın başından ayrıldı ve gitti. Hasta kişi ise öldü. **Cûhî**'ye: "Ne oldu?" diye sordular. **Cûhî** onlara: "Eğer bunu yapmasaydım, o zaman ben ölecektim." diye cevap verdi.

حكايت

قزوینی انگشترين در خانه گم کرده بود و در بيرون مى طلبيد. گفتند: اين چه معنى دارد؟ گفت: چه كنيم خانه تاريك است و كوچه روشن.

Hikâye 12

Kazvinli ev(in)de yüzüğünü kaybetmişti. Ev(in)de kaybettiği yüzüğünü dışarıda/sokakta aramaya başladı. Ona: "Senin bu yaptığın ne anlama geliyor?" diye sordular. O da kendisine bu durumu soranlara: "Ne yapayım, ev karanlık sokak ise aydınlık." şeklinde cevap verdi.

³⁶ Dihhudâ'da "Cûhî"nin çok zarif ve latif bir "maskara"nın adı olduğu belirtilmektedir. Bak. <https://vajehyab.com/dekhoda/> جوحى=q?جوحى

حکایت

زنی در مجلس و عظم در پهلوی معشوق خود افتاد، کبر او را گرفت و از خوشی نعره زد. واعظ گفت: ای عاشقه مگر بر دلت زد؟ گفت: ای مخدوم به دستم رسید.

Hikâye 13

حکایت

کسی در مسجد با کفش نماز می گزارد. گفتندش: چرا چنین می کنی؟ گفت: باری اگر نماز نباشد کفش باشد.

Hikâye 14

Birisi mescitte ayakkabısıyla namaz kılıyordu. Ona: "Niçin (mescitte) ayakkabılarınıla namaz kılıyorsun?" diye sordular. O da onlara: "Eğer namazı ayakkabılı kılsam ayakkabılı olacağım (ayakkabısız kılsam ayakkabısız olacağım)." ³⁷ şeklinde cevap verdi.

حکایت

شاعری دید که کسی در مسجد غلام بارگی می کند، منع کرد. بعد از آن خود مشغول شد. آن کس اعتراض کرد. شاعر گفت نشنیده ای که: یجوز للشاعر ما لا یجوز لغيره.

Hikâye 15

حکایت

مغلمی با بچه ای تا نیمه قرار داد و تمامی را استعمال کرد. بچه گفت: چرا چنین کردی؟ گفت: من نیمه آخر را فرار کرده ام.

Hikâye 16

حکایت

مغلمی در مسجدی پسری را وطنی می نمود. جمعی حاضر شده اعتراض کردند که: این چه جای مهملات است؟ معلم گفت: من مسجد را جای امن خیال کردم این هم جغول خانه بوده است.

³⁷ Burada namaz kılariken çıkarılan ayakkabının çalınmasına bir vurgu ve eleştiri yapıldığı dikkat çekmektedir.

Hikâye 17

حکایت

دزدی به بستان ترکی رفت. ترك به دنبال وی دوید. دزد بر سر دیوار برآمد: ترك نوکر خود را می‌گفت: هی چوماق کیتور. چون پای دزد را گرفت دزد از سر دیوار بر سروروی ترك رید، گفت: هی چوماق نی قوی افتابه نی کیتور.

Hikâye 18

حکایت

زنی حیزی را گفت: کون بسیار مده که در آن دنیا در عذاب باشی باشی.
گفت: تو غم خود خور که ترا جواب دو سوراخ می‌باید گفت.

Hikâye 19

III

Bu çalışmaya konu olan üçüncü bölüm, “ مشکلات حسابی که به فرموده آن / O Yüce Hazret'in/Sultan'ın buyruğuyla yazılan hesaplama sorunları” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Vâsîfî, bazen başlıksız bazen de “فایده/fayda”, “باب آخر/başka bölüm”, “حکایت/hikâye” ve “مسئله /problem” başlığı altında 12 tane zekâ ve hesap tahmin etme oyununa yer verilmiştir. Bunların 7 tanesi Farsça, 5 tanesi ise Arapçadır. Bu zekâ ve hesap tahmin etme oyunlarının yazılmasını bizzat sultanın istemesi dikkat çekmektedir. Sultanın bu isteği, o dönemlerde bu tip zekâ oyunları ile hesap tahmin etme oyunlarının devlet erkânı ile halk arasında yaygın olduğunu göstermektedir. Özellikle bunların başta sultanlar tarafından oluşturulan meclisler olmak üzere çeşitli meclislerde gündeme getirildiği ve sorulduğu anlaşılmaktadır. Bu tür sorular, o dönemlerde büyük ihtimalle hoşça vakit geçirmenin bir aracı olarak kullanılmıştır (Vâsîfî 1350: 381-384).

1.

شخصی در باغی درآمد که هفت دربند دارد و با هر دربان شرط کرد که هر انار که آرم با تو مناصفه کنم. چند انار بر باید داشت که یکی [به او] ماند؟ (۱۲۸)

Bir kişi yedi derbendi/kapısı olan bir bahçeye geldi ve her kapının derbânına/kapıcısına, getirdiğim narların tamamını size eşit olarak paylaştıracam diye şart koştu/söz verdi.

Acaba getirilen narların bir tanesinin narı getiren kişiye kalması için kaç nar gerekmektedir. [(Cevap) 128].

2.

شخصی شصت انار به کسی داد [و گفت] که: سی انار دو به یک پول می فروشی که از آن پانزده پول حاصل می شود، و سی انار دیگر سه به یک پول می فروشی که ده پول حاصل می شود که مجموع بیست و پنج پول می شود. در راه انارها به هم مخلوط شد. علاج آن است که هر پنج پنج به دو پول فروشد. چون چنین فروشد، بیست و چهار پول حاصل می شود می باید دانست که یک پول در کجا غایب می شود و کیفیت مزوجین به طریق مذکور که پنج پنج به دو پول باشد [که] بیست و پنج پول حاصل شود، چه نوع است.

Bir kişi birine altmış nar verdi ve ona: "otuz narı ikide bir/yarı fiyatına satarsan ondan on beş pul/para kazanırsın. Kalan diğer otuz narı üçte bir fiyatına satarsan ondan da on para kazanırsın. Böylece toplamda yirmi beş para kazanmış olursun." dedi. (Bahsedilen bu) narlar, (pazara) götürülürken yolda birbirleriyle karıştırıldı. (Narların birbirleriyle karıştırılmasıyla oluşan) bu durumu düzeltmenin yolu, (karıştırılan) bu narların beşinin iki paraya satılmasıdır. Eğer narlar bu şekilde satılırsa toplamda yirmi dört para kazanılmış olur. Ancak bir paranın nereye kaybolduğunu bilmek gerekmektedir. Belirtilen şekilde narları karıştırmanın keyfiyetiyle narların beşi iki para olur ki bundan yirmi beş para kazanılır. Acaba bu ne/nasıl bir iştir?

3.

فایده

کبوتری به بلوک کبوتری گفت: ای صد کبوتران، ایشان گفتند: اگر برابر ما و نصف ما و نصف نصف ما و تو نیز آبی، صد کبوتر می شویم. (۳۶)

Fayda

Güvercinin biri, bir güvercin topluluğuna: "Ey yüz güvercin." diye seslendi. (Kendilerine seslenen) o güvercinler, kendilerine seslenen güvercine: "Eğer, bizim (sayımıza ek olarak) sayımız, yarımız, yarımızın yarısı (kadar güvercin) ile sen gelirsen, (işte o zaman biz) yüz güvercin oluruz." dediler. [(Cevap) 36]

4.

إذا قلت تفكر شيئا فقل اضرب ما تفكره عشرة ثم اضربه في خمسة قل
اسقط عنه خمسين فكلما حط عنه خمسين اخذت في يدك واحدا حتى
لا يبقى معه شيء فاذا لم يبق شيء فقل له ما في يدك؟

Aklından bir sayı tut, dediğin zaman, ona aklında tuttuğun sayıyı onla çarp, sonra da çıkan sayıyı beşle çarp; toplamdan elli çıkar de ondan da her elli azaltılınca elde bir kalır, sonunda hiçbir sayı kalmaz, elinde kaç kaldı diye ona sor.

5.

باب آخر

إذا قلت لرجل اجعل خاتمك على أى اصبع شئت حتى اخبرك فى اصبع
هو، فقل له تاخذ الخنصر [الى] ذلك الاصبع الذى هو فيه الخاتم و قل له
تضربه فى الاثنىن فما بلغ تضربه ايضا فى خمسة ثم مره فلتحط عشرة
عشرة فخذ انت واحدا حتى لا يبقى معه شيء فان كان فى يدك واحد فهو
الخنصر و ان كان فى يدك اثنين ففى البنصر و قس عليه الباقى.

Başka bölüm

Bir adama: Sen yüzüğünü istediğin parmağına tak ki ben sana hangi parmağına taktığını söyleyeyim dedikten sonra hemen ona yüzüğü taktığın parmağı serçe parmağına birleştir de. Akabinde ona ikiyle çarp, çıkanı yine beşle çarp, sonra ondan onar onar eksiltmesini söyle, sen de bir sayıyı elinde tut, sonunda onda hiçbir şey kalmaz. Eğer elinde bir kaldıysa yüzük serçe parmağındadır, eğer elinde iki kaldıysa bu yüzük parmağındadır. Diğerlerini buna kıyasla.

6.

باب آخر

إذا قلت لرجل تفكر من الايام شيئا واجب أن تعلم كم تفكر فقل له يضرب
ما تفكر [فى ثلاثة ثم يضرب] فى خمسة ثم قل له يحط عنه خمسة عشر
فكلما حط عنه خمسة عشر فخذ انت واحدا حتى لا يبقى معه شيء كان
تفكر ما فى يدك فافهمه.

Başka bölüm

Sen bir adama, aklından bir gün tut, ona hangi günü tuttuğunu söyle, sonra ona düşündüğünü üçle çarpmasını söyle, sonra da beşle çarpmasını, daha sonra ondan on beş çıkarmasını söyle, ondan her on beş çıkardıkça sen bir tut, elde bir şey kalmayana dek bunu yap. Senin elinde kalanı düşün ve anla.

7.

باب آخر:

تقول تفكر في كلا اليدين شيئا سواء حتى اخبرك كم الذى تفكرت، ثم يقوله
اضعفت ما فى يدك اليمنى، ثم قل له اضعف ما فى كل اليدين، ثم
قل له ايضا اضعفت ما فى كل اليدين، ثم قل له اسقط من اليمنى ثمانية و
كلما حط ثمانية اخذت انت واحد حتى لا يبقى شيئا.

Başka bölüm

Her iki elinde eşit bir şey düşün ki ben sana düşündüğün şeyin kaç olduğunu haber vereyim dersin. Sonra ona: “Sağ elinde olanı ikiye katladın.” de. Daha sonra ona: “Her iki elinde olanı ikiye çarp.” de. Daha sonra ona yine: “Her iki elinde olanı ikiye katla” de. Daha sonra ona: “Sağ elinden sekiz çıkar, her sekiz çıkardığında sen bir tut, nihayetinde sayı sıfırlanır.” de.

8.

سیوی ده منی پرشیر، هفت منی و سه منی خالی، چگونه من را در هفت
توان کرد بی ترازو³⁸

On batmanlık testi süt dolu, üç ve yedi batmanlık testiler ise boş. Benim için yedi batmanlık testiye terazisiz olarak doldurmak nasıl mümkün olur?

9.

گرگ و گوسفند و پشته علف و لب رود.³⁹

Kurt, koyun, bir deste yem ve ırmak kıyısı.

10.

حکایت

سه مرد هرکدام زنی دارند بر لب دریا و هیچ کدام بر یکدیگر اعتماد
ندارند و کشتی دو کس را بیش نمی برد، چگونه گذرند؟

³⁸ Dipnotta bu metnin, diğer nüshaların tamamında tam olarak okunamadığı belirtilmiştir.

³⁹ Bu soruda bir eksiklik olduğu dikkat çekmektedir. Sadece soruda yer alan nesne ve varlıkların isimlerine yer verilmiş, ancak soru sorulmamıştır. Gerek bu kavramlar gerekse dipnotta getirilen açıklama bu problemin; “Irmak kıyısında, kurt, koyun ve bir deste yem vardır. Bunlardan biri diğerini yemeden ırmağın karşı kıyısına nasıl geçirilir.” şeklinde olması gerekmektedir.

Hikâye

Üç adamın her birinin deniz kıyısında eşi var. Ancak bunların hiçbiri diğerine güvenmiyor. Sahilde bulunan gemi ise iki kişiden fazlasını taşıyor. (Öyleyse bunlar karşıya) nasıl geçerler.

11.

مسئله

عددی را که در دل گیرند نصف [آن] عدد را بر آن بیفزایند باز مجموع را بر آن بیفزایند، مزید اول اگر کسر داشته باشد [صحیح سازند و آنرا یکی اعتبار کنند و مزید دوم اگر کسر داشته باشد] نیز صحیح ساخته بر آن افزایند و آن را دو اعتبار کنند، پس نه نه طرح کنند و هر نه را چهار اعتبار کنند آن عدد را که در دل گرفته باشند معلوم توان کرد مثلاً سه در دل گیرند، نصف آن يك و نیم است، کسر دارد، آن را صحیح ساخته یعنی دو سازند، و بر آن افزایند پنج شود، پس نصف پنج که دو و نیم است، نیز کسر دارد، سه ساخته بر آن افزایند، هشت شود، پس گوید نه طرح کن چون نه نباشد، کسر اول را که گفته‌ایم یکی اعتبار کرده و [کسر] دویم را دو اعتبار کرده سه شود.

Mes'ele/Problem

(Aklından bir sayı tut.) Aklında tuttuğun sayının yarısını bu sayıya ekle. Sonra elde ettiğin bu toplam sayıyı, aklında tuttuğun sayıya ilave et. Eğer ilk toplamda kesir (sayı) varsa, ondaki küsuratı yok etmek için ona bir değer vererek onu yuvarlak sayı yap. İkinci toplamda da bir kesir (sayı) olursa ondaki küsuratı gidermek için ona iki değer vererek onu da yuvarlak sayı yap. Sonra dokuz dokuz düzenle. Her dokuza dört rakamsal değer ver. Böylece aklında tuttuğun sayı ortaya çıksın. Örneğin aklında tuttuğun sayı üç olsun. Onun yarısı bir buçuktur. Bunda kesirli bir sayı var. Onu yuvarlayarak tam sayıya tamamlama, böylece iki olsun. Bu sayıyı, aklında tuttuğun sayıya ekle ve beş olsun. Ulaştığın beşin yarısı, iki buçuktur. Bunda da kesirli sayı var. Onu da yuvarlayarak tam sayıya tamamlama ve üç yap. Üçü beşle topla ve sekiz olsun. Öyleyse dokuz tasarla, ancak dokuz olmayacağına göre ilk söylediğimiz birinci kesiri bir itibar et, ikinci kesiri de iki itibar et, işte o zaman oldu.

12.

مسئلة فى استخراج الخاتم: اذا اخذ خاتم الذهب فى احدى يديه [و] خاتم الفضة فى اليد الاخرى، فأمره أن يأخذ فى اليد التى فيها خاتم الذهب عددا زوجا اليد فيها خاتم الفضة عددا فردا، ثم يضربه ما فى يمينه فى عدد زوج و ما فى يساره فى عدد فرد، و يجمع المبلغين و ينصفه فإن وقع فيه كسر فخاتم الذهب فى يمينه، و إلا ففى يساره و كذلك يفعل إن كانت احدى يديه فارغة و فى اخرى خاتم.

Yüzüğün çıkarılması (elde edilmesi) hakkındaki problem; altın yüzüğü iki elinden birine, diğerine de gümüş yüzüğü aldığı zaman, ona altın yüzüğün olduğu elde çift sayıyı, gümüş yüzüğün olduğu elde tek sayı tutmasını söyle, sonra sağ elindeki çift sayı ile ve sol elindeki de tek sayı ile çarpmasını söyle, her iki meblağı toplar ve onu ikiye böler, eğer onda küsüratlı çıkarsa altın yüzük sağ elindedir, değilse sol elindedir, iki elinden biri boş diğerinde yüzük varsa aynı şekilde yapar.

Sonuç

Türkistân coğrafyasındaki sosyal ve kültürel hayata dair bazı bilgileri ihtiva etmesi bakımından büyük önem arz eden ve yukarıda tercümesi verilen bölümlerden şu sonuçlar çıkarılmaktadır:

Sultanlar, yaylaya gittiklerinde orada otağlarını kurmakta, kurdukları otağlarında ise meclis tertip etmektedirler. Sultanlar tarafından oluşturulan bu meclislerde protokol uygulanmakta ve uygulan bu protokol gereği de meclise katılan devlet erkânı ile ileri gelenler kendilerine önceden tahsis edilen yerlere oturmaktadırlar. Nitekim **Muzafferüddîn Sultân Muhammed**'in tertip ettiği bir meclise **Hazret-i Süyünç Hâce**'nin yönetiminde bulunan vilayetin şeyhüslâmı olan **Hâce Abdurrezâk, Tayyib-i Kend-i Bâdâmî, Mevlânâ Sa'îd-i Türkistânî, Mevlânâ Abdülmü'min** ve **Mevlânâ Ahmed-i Semerkandî**'nin yanında dönemin önemli âlimleriyle fazilet sahibi kişiler de katılmış ve kendilerine tahsis edilen yerlerde hazır bulunmuşlardır.

Sultanlara gönderilen nişânlar/fermanlar, sultanın hâcib ve nâibleri tarafından sultana ulaştırılmaktadır. Ancak nişânı/fermanı getiren, bizzat kendi eliyle sultana teslim etmek isterse sultanın

buyruğu üzerine bu kişi, bizzat sultanın huzurunu çıkmakta ve nişanı sultana takdim etmektedir.

Eşi tarafından talakıselase ile boşanan bir kadın, kendisini eşiyle barıştırmayı ve onunla tekrar evlendirip bir araya getirmeleri için bizzat dönemin sultanına müracaat ederek ondan yardım istemekte, sultan da bu iki kişiyi barıştırıp yeniden evlendirmek için aracılık etmektedir. Bu da o dönemlerde sultanların, toplumsal bir olgu ve sorun olan boşanmalara, boşanan çiftlerden birinin isteği üzerine müdahale ettiklerini ve çiftler arasında arabuluculuk yaptıklarını göstermektedir. Kocasını tarafından talakıselase ile boşanılan kadına kocasıyla yeniden evlenebilmek için yabancı bir erkekle hülle yoluyla bir günlüğüne nikâh yapılmaktadır. İtibar edilip güvenilen kişilerden seçilen hülleci, eğer uygun bir tavır sergilemezse itibardan düşmekte, güvenilirliğini kaybetmekte ve bulunduğu ortamdan uzaklaştırılmaktadır.

Sultanların haremde bulunan kişilerden biri hastalanınca onun tedavi edilmesi için saraya dönemin en önemli tabipleri bir inşâ/mektupla davet edilmektedir. Bu inşâlar, inşa yazmakla görevli kişiler tarafından yazılmaktadır. Eğer o kişinin belli bir sebepten dolayı görevi başında bulunması gerekiyorsa o takdirde inşâ, bu yetkinlik ve birikime sahip başka bir kişi tarafından yazılmaktadır. Eğer yazılan nişan/ferman ilgili kişiye götürülürken yolda kaybedilirse nişan tekrar yazılmaktadır.

Sultanların emri üzerine karşılıklı şakalaşmak için yazılıp söylenen, bazen çeşitli incelikleri ihtiva eden, hoş ve zarif olmakla birlikte, insanları eğlendirirken düşündürmeyi de amaçlayan çeşitli mutâyebeler/latifeler yazılmıştır. Yazılan bu tür mutâyebelerin bir kısmının müstehcen ve laubali bir hüviyete sahip olması dikkat çekmektedir. Ancak yazılan bu mutâyebelerde o dönemlerde içtimai hayatta görülen bazı sosyal ve ahlaki bozukluklara dikkat çekildiği, bu tür davranışların ince bir şekilde eleştirildiği, insanları güldürürken düşünmeye sevk ettiği, özellikle insanları bilgilendirerek eğitmek, onların güzel ahlaklı ve iyi bir insan olmasına vesile olmak, kötü ve çirkin davranışlardan uzak tutmak istenildiği anlaşılmaktadır. Diğer taraftan müstehcen ve laubali bir hüviyete sahip olan bu tarz mutâyebelerin kendi dönemi içerisinde hoş görüldüğü ve bir eğlence unsuru olarak algılandığını da anlaşılmaktadır. Sultanın isteği üzerine yazılan bu mutâyebelerin

oluşturulan çeşitli meclislerde anlatılarak hoşça vakit geçirildiği de imkân dâhilindedir.

Bu dönemlerde yine sultanların buyruğu üzerine zekâ ve hesap tahmin etme oyunlarının da yazılarak sultanlara takdim edildikleri müşahede edilmektedir. Devlet erkânı ile halk arasında yaygın olduğu anlaşılan bu tür oyunların meclislerde sorulduğu da ihtimal dâhilindedir. Bu tür mutâyebelerde bazen Türkçe cümlelere de yer verildiği dikkat çekmektedir.

Devam Edecek...

Kaynakça

- ALPER, Ömer Mahir (1999), "İbn Sînâ" mad., *DİA*, c. 20, s. 337-345.
- AMÎD, Hasan (1362), *Ferheng-i Amîd*, Tehrân.
- BÂBÜR (2006), *Baburnâme (Vekayi) Gazi Zahîreddin Muhammed Babur*, Doğu Türkçesinden çeviren: Reşit Rahmeti Arat, Önsöz ve Tarihi Özet: Y. Hikmet Baydur, İstanbul: Kabcacı.
- BAZIN, Marcel (2022), "Kazvîn" mad., *DİA*, c. 25, s. 154-155.
- DEHHUDÂ, Ali Ekber (1373), *Lugat-nâme*, (14 cilt), Tehrân: Muessese-i İntişârât-i Çâp-i Dânişgâh-i Tehrân.
- ERASLAN, Saniye (2019), "Türkistanlı Bir Şair: Vâsıfî ve Türkçe Şiirleri", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, XXIII, 758-774. <http://dx.doi.org/10.15247/dev.2714>.
- HARMAN, Ömer Faruk (2013), "Yed-i beyzâ" mad., *DİA*, c. 43, s. 376-377.
- HAYYÂMPÛR, Doktor A. (1372), *Ferheng-i Suhanverân*, 2 c., Tehrân: Çâphâne-i Fecr-i İslâm.
- IŞIN, Priscilla Mary (2010), *Osmanlı Mutfak Sözlüğü*, hzr. Füsün Kiper – Nurettin Pirim, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- KAHYA, Esin (1998), "Hipokrat" mad., *DİA*, c. 18, s. 119-121.
- KANAR, Mehmet (2016), *Büyük Türkçe-Farsça Sözlük*, İstanbul: Say Yay.
- KAYA, Mahmut (1991), "Aristo" mad., *DİA*, c. 3, s. 375-378.
- KARTAL, Ahmet (2014), *Doğu'nun Uzun Hikâyesi [Türk Edebiyatında Mesnevî]*, Doğukütüphanesi, İstanbul.
- KARTAL, Ahmet (2015), "Baykara Meclisi'nden Yansımalar", Dört Kitada Folklorun İzinde: Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu Armağanı, hzr. Metin Eren-Mehmet Karaaslan-Abdulselem Arvas, Ankara: Hakim Yayınları, s. 163-178.
- KARTAL, Ahmet (2017), *Baykara Meclislerinden Çırağan Eğlencelerine Lâlezâr Türk Kültür ve Edebiyatı Üzerine Araştırmalar*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- KARTAL, Ahmet (2018), "Baykara Meclisinden Yansımalar: -Edebî Meclisler-1", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, sy. 21, İstanbul, s. 541-562. <http://dx.doi.org/10.15247/dev.2537>.
- KARTAL, Ahmet (2019), *Hakîkate Düşen Gölge: Türk-Fars Edebî İlişkileri*, 2. baskı, İstanbul: Doğu Kütüphanesi.

- KARTAL, Ahmet (2019a), "Baykara Meclisinden Yansımalar: -Edebî Meclisler-2", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, sy. 22, İstanbul, s. 525-578. <http://dx.doi.org/10.15247/dev.2622>.
- KARTAL, Ahmet (2019b), "Baykara Meclisinden Yansımalar: -Edebî Meclisler-3", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, sy. 23, İstanbul, s. 610-668. <http://dx.doi.org/10.15247/dev.2711>.
- KARTAL, Ahmet (2019c), "Türkistan'dan Yansımalar", *ESTAD Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* [Prof. Dr. Muhammed Nur DOĞAN Armağın Sayısı], c. 2, sy. 1, s. 125-156.
- KARTAL, Ahmet (2020), "Baykara Meclisinden Yansımalar: -Eğlence Meclisleri-Edebî Meclisler-Hikâyeler-4", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, sy. 24, İstanbul, s. 285-349. <http://dx.doi.org/10.15247/dev.2800>.
- KARTAL, Ahmet (2020a), "Baykara Meclisinden Yansımalar: -İlmî ve Edebî Meclisleri-Tarihî Olaylar-Hikâyeler-5", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, sy. 25, İstanbul, s. 575-617. <http://dx.doi.org/10.15247/dev.2873>.
- KARTAL, Ahmet (2021), "Baykara Meclisinden Yansımalar: -Alî Şîr Nevâî Etrafında Gelişen Olaylar-İlmî ve Edebî Meclisler-6", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, sy. 26, İstanbul, s. 335-389. <http://dx.doi.org/10.15247/dev.2934>.
- KARTAL, Ahmet (2021a) "Baykara Meclisinden Yansımalar: -Edebî Meclisler, Vâsîfî Etrafında Gelişen Olaylar 7", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, sy. 27, İstanbul, s. 403-453. <http://dx.doi.org/10.15247/dev.2992>.
- KARTAL, Ahmet (2022), "Baykara Meclisinden Yansımalar: -Edebî Meclisler, Eğlence Meclisleri, Çeşitli Olaylar ve Sultanlara Anlatılan Hikâyeler-8", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, sy. 28, İstanbul, s. 203-463. <http://dx.doi.org/10.15247/dev.3044>.
- KARTAL, Ahmet (2022a), "Baykara Meclisinden Yansımalar: -Edebî Meclisler, Hicivler, Sultanlara Anlatılan Hikâyeler ve Sunulan Resimler-9", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, sy. 29, İstanbul, s. 753-787. <http://dx.doi.org/10.15247/dev.3104>.
- KARTAL, Ahmet (2023), "Baykara Meclisinden Yansımalar: - İlmî ve Edebî Meclisler, Eğlence Meclisleri, Sultanlara Anlatılan Hikâyeler, Güreş ve Güreşçiler ile Güreş Eğitimi ve Müsabakaları-10", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, sy.

- 30, İstanbul, s. 312-342.
<http://dx.doi.org/10.15247/dev.3162>.
- KÂTİB ÇELEBİ (2013), *Cihan-nüma*, 2 c., ed. Said Öztürk, İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Medeniyet Araştırmaları Merkezi.
- Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Açıklaması* (2008), tercüme eden: Hüseyin Atay, Ankara: Atay ve Atay.
- KUTLUER, İlhan (1993), "Câlînûs" mad., *DİA*, c. 7, s. 32-34.
- MERÇİL, Erdoğan (2003), "Mahmûd-ı Gaznevî" mad., *DİA*, c. 27, s. 362-365.
- MUALLİM NÂCÎ (2021), *Lugat-i Nâcî*, hzr. Ahmet Kartal, 2. baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- MU'İN, Muhammed (1371), *Ferheng-i Fârsî*, Şeş cild, Çâp-i heştum, Tehrân: Çâphâne-i Sipih.
- OLGUNER, Fahrettin (1994), "Eflâtun" mad., *DİA*, c. 10, s. 469-476.
- ÖZTÜRK, Mustafa (1989), "Alîm" mad., *DİA*, c. 2, s. 460-461.
- STEİNGASS, F. (1975), *Persian-English Dictionary*, Beirut: Librairie du Liban.
- ŞÜKÛN, Ziya (1984), *Farsça-Türkçe Lûgat, Gencîne-i Güftâr Ferheng-i Ziyâ*, (3 cilt), İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- TOPALOĞLU, Bekir (1997), "Hakîm" mad., *DİA*, c. 15, s. 181-182.
- TOPALOĞLU, Bekir (2001), "Kâdir" mad., *DİA*, c. 24, s. 124.
- VÂSİFÎ, Zeynüddîn Mahmûd-ı Vâsîfî (1350), *Bedâyi'u'l-vekâyi'*, (nşr. A. Boldirev), Cild-i divvom, Çâp-i divvom, Çâphâne-i zer.
- YILMAZ, Mehmet (2013), *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler (Ansiklopedik Sözlük)*, İstanbul: Kesit Yay.
- <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir>
<https://lugatim.com/>
<https://otukensozluk.com/>
<https://vajehyab.com/>